

برای حقوق پدیدآوران

دانشگاه کاشان

دانشکده ادبیات و زبانهای خارجی

گروه ادیان و فلسفه

پایان نامه

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

در رشته ادیان و عرفان

عنوان:

بررسی تطبیقی مبانی دینی جایگاه و حقوق حیوانات در اسلام

و مزداپرستی

استاد راهنما:

دکتر حسین حیدری

استاد مشاور:

دکتر سید سعیدرضا منتظری

توسط:

فاطمه صادقی

آذر ۱۳۹۴

ماحصل تلاش و آموخته‌هایم را تقدیم می‌کنم:

به آنان که مهر آسمانی‌شان آرام بخش آلام زمینی است

به استوارترین تکیه‌گاهم:

دستان پُر مهر پدرم

به عاشق‌ترین نگاه زندگیم:

چشمان پُر مهر مادرم

به آخان که

بر کوتاهی و درشتی من، قلم عفو کشیده‌اند و یاران بی چشم داشت

زندگی‌ام هستند...

تقدیر و تشکر:

حمد و سپاس خدای را که توفیق کسب دانش و معرفت را به ما عطا فرمود. در اینجا بر خود لازم می‌دانم از تمامی اساتید بزرگوار به‌ویژه اساتید دوره کارشناسی ارشد که در طول سالیان گذشته مرا در تحصیل علم و معرفت و فضائل اخلاقی یاری نموده‌اند تقدیر و تشکر نمایم.

از استاد گرامی و بزرگوار

جناب آقای دکتر حسین حیدری که راهنمایی اینجانب را در انجام تحقیق، پژوهش و نگارش این پایان نامه تقبل نموده‌اند، نهایت تشکر و سپاس‌گزاری را دارم.

از جناب آقای دکتر سید سعید رضا منتظری به عنوان مشاور که با راهنمایی خود مرا مورد لطف قرار داده‌اند، کمال تشکر را دارم.

همچنین از جناب آقای دکتر محمد مشهدی نوش‌آبادی و جناب آقای دکتر سعید قماش به عنوان استاد داور که این پایان نامه را مورد مطالعه قرار داده و در جلسه دفاعیه شرکت نموده‌اند، تشکر می‌نمایم.

از جناب آقای دکتر سعید قماش که به عنوان نماینده تحصیلات تکمیلی دانشگاه قبول زحمت نموده‌اند، سپاسگزاری می‌نمایم.

در پایان از جناب آقای مهندس خدایار معاونت، از هموطنان زرتشتی نیز نهایت سپاس را دارم که همکاری‌های ایشان، موجب گردید که نگارنده به اهداف تحقیق دست یابد.

چکیده

چاره‌جویی از نابودی روزافزون محیط زیست بویژه حیوانات یکی از موضوعات مهم و حتی نگران کننده جهان معاصر و درد مشترک همه انسان‌ها و موضوع پژوهش‌های مربوط به اخلاق زیست‌محیطی، یکی از شاخه‌های اخلاق کاربردی است که دلایل نظام‌مند و جامعی درباره روابط اخلاقی بین انسان‌ها و محیط‌زیست طبیعی ارائه می‌کند.

امروزه بحث از «حق» در حوزه‌های گوناگونی از جمله نسبت انسان با خود، خدا، طبیعت و نسبت با انسان‌های دیگر نیز بررسی علمی می‌شود.

این پژوهش با روشی توصیفی، تحلیلی، حقوق حیوانات را در متون بنیادین اسلام (قرآن و کتب احادیث) و مزدا پرستی (اوستا و متون پهلوی) تبیین می‌کند. در این پژوهش، موضوعاتی چون: مبانی جهان‌شناسی مزدا پرستی و اسلام در باب مراتب و انواع مخلوقات، جایگاه حیوانات، رفتار دینی انسان در مقابل حیوانات و پیامدهای رعایت و عدم رعایت حقوق جانوران بررسی شده است.

نتایج حاصل نشان می‌دهد که حقوق حیوانات در دو دین مزداپرستی و اسلام، در نه مورد اشتراک و در چهارده مورد اختلاف نظر دارند.

مهم‌ترین موارد اشتراک این است که انسان موجودی آگاه، مسئول و مکلف است. حیوانات موجوداتی خودآگاه هستند. انسان حق بهره‌وری از حیوانات را در زمینه تأمین خوراک و تأمین نیازهای خود دارد، اما این اصل به معنای بهره‌وری خودخواهانه نیست، رعایت و عدم رعایت حقوق حیوانات پیامدهای این جهانی و آن جهانی در پی دارد. از مهم‌ترین موارد افتراق این است که بر اساس فقه اسلامی گناه عدم رعایت حقوق حیوانات مجازات دنیوی در پی ندارد، اما در مزدا پرستی انواع مجازات و تاوان‌های سنگین دنیوی، پیامد این گناه است چنان که در اسلام، کشتن جانوران ریز و گزنده انگیزه دینی ندارد، اما در مزدا پرستی جانوران گزنده یا به عبارتی خَرَفُستَران را باید با انگیزه دینی از بین برد. کشتن روزانه آن‌ها کرفه، کفاره گناه، کامل کننده مراسم تطهیر و مانع ورود روان انسان به دوزخ است.

کلمات کلیدی: حقوق حیوانات، اسلام، مزدا پرستی، اخلاق محیط زیست، اوستا، متون پهلوی

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
بخش نخست: کلیات	
۱-۱- طرح پژوهش	۲
۲-۱- تعریف مفاهیم	۷
بخش دوم: رویکرد مزداپرستی نسبت به حقوق حیوانات	
۱-۲- گاهان	۱۹
۱-۱-۲- زرتشت حامی جانوران	۱۹
۲-۱-۲- گاهان طرفدار آبادانی سرزمین	۲۰
۳-۱-۲- وعده پاداش برای نگهداری از آفریدگان	۲۰
۴-۱-۲- دشمنان مزدا پرستی مخالف آبادانی و پیشرفت	۲۱
۲-۲- مبانی جهانشناسی مزدا پرستی در باب مراتب و انواع مخلوقات	۲۲
۱-۲-۲- آفرینش در اوستای متأخر	۲۳
۲-۲-۲- آفرینش در متون پهلوی	۲۴
۳-۲-۲- مراتب آفرینش مادی در متون پهلوی	۲۵
۴-۲-۲- آفرینش جانوران اهورایی	۲۶
۵-۲-۲- مدت زمان آفرینش	۲۶
۶-۲-۲- طبقه بندی جانوران اهورایی در اوستا و متون پهلوی	۲۷
۷-۲-۲- آفرینش خَرَفُسْتَران	۳۰
۱-۷-۲-۲- آفرینش خَرَفُسْتَران در اوستای متأخر	۳۱
۲-۷-۲-۲- آفرینش خَرَفُسْتَران در متون پهلوی	۳۲
۸-۲-۲- طبقه بندی خَرَفُسْتَران در متون پهلوی	۳۴
۹-۲-۲- آفرینش متقابل خَرَفُسْتَران و جانوران اهورایی	۳۶
۳-۲- جایگاه حیوانات در مزدا پرستی	۳۶
۱-۳-۲- آگاهی و برتری انسان نسبت به دیگر موجودات	۳۷

- ۳۸..... ۲-۳-۲-خودآگاهی جانوران در اوستا و متون پهلوی
- ۳۸..... ۲-۳-۲-۱-روان جانوران
- ۳۹..... ۲-۳-۲-۲-قَرَوَشی جانوران
- ۴۰..... ۲-۳-۲-۳-گاو
- ۴۰..... ۲-۳-۲-۴-خِر سه پای
- ۴۱..... ۲-۳-۲-۵-مرغ کَرشِفَت
- ۴۲..... ۲-۳-۲-۶-جانوران: شایسته ستایش
- ۴۲..... ۲-۳-۳-جانوران اهورایی در اوستا و متون پهلوی
- ۴۳..... ۲-۳-۳-۱-اسب در اوستا و متون پهلوی
- ۴۶..... ۲-۳-۳-۲-سگ در اوستا و متون پهلوی
- ۵۶..... ۲-۳-۳-۳-خروس
- ۵۷..... ۲-۳-۴-جانوران اهریمنی در اوستا و متون پهلوی
- ۵۸..... ۲-۳-۴-۱-مار
- ۵۸..... ۲-۳-۴-۲-زنبور
- ۵۹..... ۲-۳-۴-۳-مورچه
- ۶۰..... ۲-۳-۴-۴-وَزَغ
- ۶۰..... ۲-۴-رفتار دینی انسان در مقابل جانوران
- ۶۱..... ۲-۴-۱-حقوق جانوران اهورایی در اوستا و متون پهلوی
- ۶۲..... ۲-۴-۱-۱-حقوق جسمی و حیاتی حیوان
- ۶۳..... ۲-۴-۲-۱-حقوق روحی حیوان
- ۶۸..... ۲-۴-۲-رفتار با جانوران اهریمنی در اوستا و متون پهلوی
- ۶۸..... ۲-۴-۲-۱-کشتن خرفستران، کرفه است
- ۶۸..... ۲-۴-۲-۲-کشتن خرفستران، اندرز پیشوایان دین
- ۶۹..... ۲-۴-۲-۳-مارغن
- ۷۰..... ۲-۴-۲-۴-جشن خرفسترگشی
- ۷۰..... ۲-۴-۲-۵-پیامدهای کشتن خرفستران

ب

۲-۴-۳-پیامدهای رعایت و عدم رعایت حقوق جانوران سودمند اهورایی در اوستا و متون	پهلوی..... ۷۵
۲-۴-۳-۱-پیامدهای این جهانی	 ۷۵
۲-۴-۳-۲-پیامدهای آن جهانی	 ۸۰
۲-۴-۴-احکام ذبح حیوانات	 ۸۲
۲-۴-۵-پیشکشی در اوستا	 ۸۳
۲-۴-۵-۱-پیشکشی در گاهان	 ۸۳
۲-۴-۵-۲-پیشکشی در اوستای متأخر و متون پهلوی	 ۸۵
۲-۴-۶-دیدگاه زرتشتیان متأخر	 ۹۳
جمع‌بندی	 ۹۶

بخش سوم: رویکرد اسلام نسبت به حقوق حیوانات

۳-۱-مبانی جهان‌شناسی اسلام در باب مراتب و انواع مخلوقات	 ۱۰۲
۳-۱-۱-داستان آفرینش در اسلام و مراتب آفرینش مادی	 ۱۰۳
۳-۱-۲-خلقت جانوران	 ۱۰۵
۳-۱-۳-مدت زمان آفرینش	 ۱۰۶
۳-۲-جایگاه حیوانات در اسلام	 ۱۰۷
۳-۲-۱-آگاهی و برتری انسان نسبت به دیگر موجودات	 ۱۰۷
۳-۲-۲-خودآگاهی جانوران در قرآن و روایات	 ۱۱۱
۳-۲-۲-۱-وجود روح	 ۱۱۵
۳-۲-۲-۲-خدا آگاهی	 ۱۱۶
۳-۲-۲-۳-تسبیح گویی خالق	 ۱۱۷
۳-۲-۲-۴-فرمان پذیری	 ۱۱۷
۳-۲-۲-۵-مورچه	 ۱۱۸
۳-۲-۲-۶-وحی به زنبور	 ۱۱۸
۳-۲-۳-جانوران در قرآن و روایات	 ۱۱۹
۳-۲-۳-۱-حیوانات اهلی	 ۱۱۹

۱۳۸	 پرندگان ۲-۳-۲-۳
۱۴۱	 حشرات و خزندگان ۳-۳-۲-۳
۱۴۴	 رفتار دینی انسان در مقابل جانوران ۳-۳
۱۴۴	 حقوق جانوران در قرآن و روایات ۱-۳-۳
۱۴۶	 حقوق جسمی و حیاتی حیوان ۱-۳-۳-۱
۱۵۰	 حقوق روحی حیوان ۲-۳-۳-۱
۱۵۸	 پیامدهای رعایت و عدم رعایت حقوق جانوران در قرآن و روایات ۲-۳-۳
۱۵۸	 مجازات دنیوی ۱-۲-۳-۳
۱۵۹	 پیامدهای اخروی ۲-۲-۳-۳
۱۶۴	 احکام ذبح حیوانات ۳-۳-۳
۱۶۶	 آداب ذبح حیوان ۱-۳-۳-۳
۱۷۲	 دیه حیوان ۲-۳-۳-۳
۱۷۴	 قربانی ۳-۳-۳-۳
۱۸۸	 جمع‌بندی:

بخش چهارم: تطبیق و نتیجه گیری

۱۹۴	 تطبیق
۱۹۴	 نکات اشتراک اسلام و مزدا پرستی
۱۹۵	 نکات افتراق اسلام و مزدا پرستی
۱۹۹	 نتیجه‌گیری:
۲۰۲	 فهرست منابع

فهرست جدول‌ها

عنوان	صفحه
۴-۱. نکات اشتراک اسلام و مزدا پرستی.....	۱۹۵
۴-۲. نکات افتراق اسلام و مزدا پرستی.....	۱۹۸

بخش نخست:

کلیات

۱-۱- طرح پژوهش

بیان مسئله

مسئله محیط زیست و بحران‌های زیست محیطی، بخش وسیعی از ذهن انسان امروز را به خود اختصاص داده است. سرآغاز مباحث جدی درباره محیط زیست در مجامع رسمی را می‌توان سال ۱۹۷۲ دانست. در این سال، در شهر استکهلم^۱ در سوئد، اولین کنفرانس ملل متحد درباره محیط زیست بشر تشکیل شد که مقارن بود با تأسیس تشکیلاتی که برنامه ریز محیط زیست سازمان ملل متحد بود. کنفرانس سال ۱۹۷۲ از آن جهت تشکیل شد که هم به مسائل محیط زیست بشر رسیدگی کند و هم جهانیان را به آثار زیان‌بار برخی از فعالیت‌های بشر بر محیط طبیعی متوجه سازد.^۲ حیوانات نیز در کنار دیگر اجزاء عالم، بخشی زنده و حیاتی از محیط زیست طبیعی هستند. امروزه توجه جوامع به این مسئله جلب شده است که فقط انسان‌ها از حقوق مختلف برخوردار نیستند، بلکه تمام آنچه روی زمین وجود دارد مانند کوه‌ها، دریاها، حیوانات و گیاهان نیز، حقوقی دارند.^۳ در راستای این مسئله، پژوهش حاضر با عنوان «بررسی تطبیقی مبانی دینی جایگاه و حقوق حیوانات در دین اسلام و مزدا پرستی» به تبیین حقوق دینی حیوانات یا به عبارت دیگر، وظایف و تکالیف دینی انسان‌ها نسبت به حیوانات پرداخته و سعی دارد، ابعاد مسئله را تا حد ممکن روشن سازد.

سابقه و پیشینه پژوهش

مهم‌ترین کتاب‌ها، رساله‌ها و مقاله‌هایی که در رابطه با زمینه و سابقه پژوهش در دین اسلام به زبان فارسی تألیف شده است به شرح زیر است:

«حیوانات در نگاه دین: سیری بر آیات، روایات و احکام فقهی و حقوقی حیوانات در

دین مبین اسلام» نوشته دکتر مهدی هدایتی، متخصص بهداشت و بیماری‌های طیور دانشگاه تهران. وی با بررسی اجمالی در آیات و روایات، احکام و دستورات فقهی، شرعی و نهج‌البلاغه، به بررسی دیدگاه دین اسلام درباره حیوانات و حقوق آن‌ها پرداخته است.

1. Stockholm

۲. لواسانی، احمد، کنفرانس بین‌المللی محیط زیست در ریو، چاپ اول، تهران: وزارت امور خارجه، ۱۳۷۴، ص ۳۲

۳. پورمحمدی، شیماء، «گستره حقوق حیوانات در اسلام و غرب»، حقوق، فقه و حقوق خانواده، زمستان ۱۳۸۴، ش ۴۰، ص ۱۳۶

- «حمایت از حیوانات در اسلام» نوشته سید هاشم ناجی جزایری. کتاب حاضر ابتدا به زبان عربی و سپس به زبان فارسی منتشر شده است. نویسنده این اثر می‌کوشد بخشی از حقوق حیوانات را که در قرآن مجید و احادیث ائمه (ع) به آن‌ها اشاره شده است در قالبی منسجم ارائه دهد. کتاب حاضر در چهار بخش «حیواناتی که مورد حمایت قرار گرفته‌اند»، «بایدهای مربوط به رفتار با حیوانات»، «نبایدهای مربوط به رفتار با حیوانات» و «حقوق مربوط به جفت‌گیری حیوانات» به رشته تحریر درآمده است.

- «حیوانات، قوانین حمایتی و حدود بهره‌وری در اسلام» نوشته سعید نظری توکلی. وی از منظر دین اسلام، حیوانات را در هفت فصل با عنوان زندگی اخروی حیوانات، زشتی و زیبایی آزار حیوانات، پیش فرض‌های حقوقی، شاخصه‌های بهره‌وری از حیوانات، وظایف انسان در بهره‌وری از حیوانات، ملاحظات جسمانی و ملاحظات روانی مورد بحث و بررسی قرار داده است. کتاب مذکور از میان سه کتاب فوق، حیوانات را از سه بعد کلامی، حقوقی و اخلاقی مورد بررسی قرار داده است و به جستار حاضر کمک می‌کند.

- «سیمای طبیعت در قرآن» نوشته محمدحسن رستمی، مرکز تربیت مدرس دانشگاه قم، ۱۳۷۹. در این نوشتار پس از گزارش‌هایی کوتاه از دیدگاه جاهلی نسبت به طبیعت و سپس دیدگاه عهدین، اهداف قرآن از طرح مسائل طبیعی بیان شده است. وی بخش مختصری از رساله خود را به معرفی حیوانات ذکر شده در قرآن اختصاص داده است و به مبانی دینی، جایگاه، حقوق، نحوه برخورد و وظیفه انسان در برابر آن‌ها پرداخته است.

- «بررسی تطبیقی حقوق حیوانات در فقه و حقوق و تأثیر رعایت آن بر محیط‌زیست»، پایان‌نامه کارشناسی/ارشد، دانشگاه یزد ۱۳۹۰. در این تحقیق، ابتدا مفهوم حقوق حیوانات و صاحب حق بودن آن‌ها و مبانی فقهی حقوق حیوانات روشن شده است و سپس حقوق حیوانات در فقه شیعه بررسی می‌شود. در نهایت، علاوه بر بررسی مسائل زیست‌محیطی، تأثیر رعایت حقوق حیوانات بر محیط زیست مورد بررسی قرار گرفته است؛ بنابراین نگارنده در این رساله با بهره‌گیری از متون فقهی و در نتیجه، رهیافتی فقهی و حقوقی به ارزیابی و بررسی حقوق چهارپایان و حد مجاز تصرف و تسلط انسان بر آن‌ها از دیدگاه قوانین اسلام پرداخته است.

- پور مظاهری، عبدالله، «محیط‌زیست از دیدگاه فقه و حقوق اسلامی»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی (تهران مرکزی)، دانشکده علوم انسانی، ۱۳۸۰. این رساله در جهت تبیین این مسئله است که فقه و حقوق اسلامی متضمن دستورات فراوان در باب حفاظت محیط‌زیست و توسعه آن است. علاوه بر این، تلاش نگارنده بر این است که آحاد افراد جامعه و نهادهای قانونی به وظایف خود در قبال حفظ محیط‌زیست و عوامل تخریب و آلوده ساختن محیط‌زیست آشنا شده و راه‌کارهای جلوگیری از تخریب و از بین بردن محیط‌زیست از دیدگاه فقه و حقوق اسلامی ذکر شود.

- خوشدل آستانه، حسین، «بررسی فقهی حقوق حیوانات و مقایسه آن با قوانین سایر کشورها»، رساله کارشناسی ارشد، فقه و مبانی حقوق اسلامی. دانشگاه آزاد اسلامی واحد لاهیجان ۱۳۸۹.

- احمدی خواه، علی، «حقوق حیوان‌ها در سیره و سخن پیامبر اعظم (ص) و مقایسه آن با حقوق بشر در غرب» تاریخ، تاریخ در آینه پژوهش، پاییز ۱۳۸۵، ش ۱۱، صص ۶۲-۳۷.
- پورمحمدی، شیما، «گستره حقوق حیوانات در اسلام و غرب»، فقه و حقوق خانواده، پاییز ۱۳۸۴، ش ۳۹، صص ۱۳۴-۱۶۲.

- کلانتری ارسنجانی، علی‌اکبر، «فقه شیعه و حقوق حیوانات»، فقه و اصول، فقه، پاییز و زمستان ۱۳۸۱، ش ۳۳ و ۳۴، صص ۲۴۷ تا ۲۸۶.
- مقیمی حاجی، ابوالقاسم. «حقوق حیوانات در فقه اسلامی»، فقه و اصول، فقه اهل‌بیت، زمستان ۱۳۸۵، ش ۴۸ صص ۱۳۸-۱۹۵.

نوشته‌های علمی مذکور، با رهیافتی فقهی و حقوقی و بیشتر فقه شیعه، قوانین وضع شده در رابطه با رعایت حقوق حیوانات و حفظ محیط‌زیست را از جانب انسان‌ها در یک دین، مورد بررسی قرار داده‌اند. در این رساله با توجه به وجود خلأ علمی در زمینه بررسی تطبیقی جایگاه و حقوق شرعی حیوانات در دین، سعی داریم دیدگاه‌های دو دین اسلام و مزدا پرستی را در کنار یکدیگر قرار داده و به تفاوت‌ها و شباهت‌های ذکر شده در هر دو دین اشاره کنیم.
پیشینه پژوهش در ایران باستان:

معظمی، مهناز، «دنیای حیوانات در ایران باستان»، ادبیات و زبان‌ها، ایران نامه، بهار ۱۳۷۸
ش ۶۶ صص ۲۵۳-۲۶۰. این مقاله، تنها کار علمی انجام‌شده در زمینه حیوانات در دین ایرانیان
باستان از خلال متون فارسی میانه است که به‌طور خلاصه در هشت صفحه توسط محقق در بنیاد
میراث ایران نوشته شده است.

اهداف پژوهش

- ۱- ارائه این مطلب که آنچه را دنیای امروز تحت عنوان حقوق حیوانات عرضه می‌کند تا
حدودی متون دینی آن را بیان کرده‌اند. دین اسلام و مزدا پرستی وظایف و تکالیف دینی انسان‌ها
را نسبت به حیوانات که از ابتدای تاریخ، نقش سرنوشت سازی در زندگی بشر داشته‌اند مشخص
کرده‌اند و حدود اختیارات انسان را خاطرنشان ساخته‌اند.
- ۲- تبیین این مطلب که اگرچه رویکرد غالب این است که جانوران در خدمت نوع بشر
هستند، اما این به این معنا نیست که انسان‌ها در استفاده از آن‌ها به نفع خویش کاملاً آزادند و
حیوانات از هیچ حقوقی برخوردار نیستند.
- ۳- کمک در جهت آگاهی دین‌داران از حقوق دینی جانوران و تشویق عموم مردم به حفظ و
حراست از حیوانات که بخش زنده‌ی طبیعت هستند.

سوالات پژوهش

- ۱- رویکرد اوستا و متون پهلوی نسبت به حقوق حیوانات چیست؟
- ۲- دیدگاه سنت شفاهی زرتشتیان و مسلمین معاصر نسبت به حقوق حیوانات چگونه است؟
- ۳- دیدگاه قرآن و سنت اسلامی نسبت به حقوق حیوانات چیست؟
- ۴- نکات اشتراک و افتراق دو نظام دینی مذکور کدام است؟

فرضیات پژوهش

- ۱- در اوستا و متون پهلوی حیوانات دو گروه‌اند: مخلوقات اهورامزدا که انسان موظف به
مراقبت از آن‌هاست و خَرَفُسْتَران یا حیوانات مودی که اهریمنی‌اند و انسان، مکلف به نابودی هر چه
بیشتر آن‌هاست.

۲- امروزه اعتقاد عملی زرتشتیان مبنی بر کشتن حیواناتی چون مورچه و غیره که معمولاً بی‌آزار هستند کنار گذاشته شده است. در میان مسلمانان تغییر خاصی نسبت به دیدگاه‌های اولیه به وجود نیامده است.

۳- بنا بر آیات قرآن، حیوانات مسخر انسان هستند و در متون معتبر روایی اسلامی محدودیت‌هایی در استفاده از حیوانات ذکر شده است.

۴- در مزدا پرستی کشتن خرفستران ثوابی بزرگ است و حتی کفاره برخی از گناهان محسوب می‌شود، اما در اسلام آیه یا روایتی مبنی بر اینکه برخی از حیوانات اهریمنی‌اند و کشتن آن‌ها ثواب دارد یا وظیفه‌ای دینی است وجود ندارد چون در اسلام، خداوند به تنهایی خالق همه چیزهای بد و خوب و زشت و زیبا است.

۴-۱. در اسلام، خداوند مرکز نیایش است و حیوانات مخلوقات خداوند هستند اما در مزدا پرستی خود حیوانات به‌عنوان آفریده‌های نیک اهورامزدا مورد ستایش قرار می‌گیرند زیرا ستایش نیروبخش نیروی نیک است.

۴-۲. در مزدا پرستی در زمینه نوع برخورد انسان با حیوانات، مجازات دنیوی پررنگ‌تر است، درحالی‌که در اسلام هشدارهای اخروی بیشتر به چشم می‌خورد.

۴-۳. در مزدا پرستی حیوانات سودمند هم‌ردیف انسان‌ها هستند، اما در اسلام، حیوانات مسخر انسان‌ها هستند.

۴-۵. در هر دو نظام دینی محدودیت‌هایی در بهره‌وری از حیوانات وجود دارد و حقوقی برای آن‌ها در نظر گرفته شده است به‌گونه‌ای که انسان نمی‌تواند هر نوع رفتاری را با آن‌ها داشته باشد.

۴-۶. در هر دو دین، برخی از حیوانات، احترام و جایگاه ویژه‌ای نسبت به سایر حیوانات دارند.

۴-۷. در هر دو دین، برای رعایت حقوق حیوانات و بدرفتاری با آن‌ها ثواب و عقابی در نظر گرفته شده است.

۴-۸. هر دو دین، مرتبه‌ای از خودآگاهی را برای حیوانات قائلند.

روش پژوهش

روش به کار گرفته شده در این پژوهش، توصیفی-تحلیلی با تکیه بر مطالعات کتابخانه‌ای و مصاحبه است.

مشکلات پژوهش

برخی از کتاب‌های پژوهش، در مکان تحقیق پژوهشگر موجود نبود و با مراجعه به کتابخانه‌های دیگر تهیه شدند.

چهارچوب پژوهش

رساله حاضر، از چهار بخش تشکیل شده است: بخش اول به کلیات پژوهش اختصاص دارد. در این بخش، پس از بیان موضوع پژوهش، سابقه پژوهش، اهداف پژوهش، سوالات، فرضیه‌های پژوهش، روش و مشکلات پژوهش، مفاهیمی چون حق، حقوق، منظور از حقوق حیوانات، اهمیت محیط زیست، اخلاق محیط زیست، دین اسلام و مزدا پرستی را تعریف کرده و سپس کتاب‌های اصلی استفاده شده در هر دو دین ذکر شده است. بخش دوم به دیدگاه مزدا پرستی در باب جایگاه و حقوق دینی جانوران اختصاص دارد. در این بخش، مباحثی چون جهان‌شناسی مزدا پرستی در باب مراتب و انواع مخلوقات، طبقه‌بندی جانوران، جایگاه برخی از حیوانات، خودآگاهی جانوران، وظایف و تکالیف انسان‌ها در مقابل جانوران و در نهایت احکام ذبح حیوانات و قربانی آن‌ها تبیین شده است. بخش سوم رساله نیز مطابق با چهارچوب بخش دوم است. بخش چهارم نیز که آخرین بخش پژوهش است به تطبیق و نتیجه‌گیری از مطالب فوق پرداخته و افتراق و اشتراک دو دین مذکور را روشن می‌کند.

۱-۲- تعریف مفاهیم

حق در لغت

واژه «حق» از ریشه [ح ق ق] به معنای راست کردن سخن، درست کردن وعده، درست کردن و درست دانستن، یقین نمودن، ثابت شدن، کسی را بر حق داشتن، حق چیزی، واجب کردن آن، واجب شدن، حق طریق، گرفتن میانه راه در رفتن، آمدن نزدیک کسی، سزاوار شدن، سزاوار گردانیدن، ثابت که انکار آن روا نباشد، موجود ثابت و عدل است.^۱ برخی از معانی دیگر این واژه به ترتیب زیر است: ضد باطل، نصیب و بهره از چیزی، ملک و مال و یکی از نام‌های باری تعالی.^۲

۱. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه، زیر نظر محمد معین، ج ۱۹، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۳۸، واژه حق، ص ۷۳۷

۲. عمید، حسن، فرهنگ فارسی عمید، تهران: امیرکبیر، ۱۳۸۲، ص ۵۰۱

حق در اصطلاح

۱- حق «در اصطلاح عبارت است از توانایی که شخص بر چیزی یا بر کسی داشته باشد. اصل این است که هر حق قابل انتقال به غیر و نیز قابل اسقاط است. ممکن است حقی مشاع باشد».^۱

۲- «اموری که در قانون پیش‌بینی شده اگر افراد مجاز باشند که به قصد خود برخی از آن‌ها را تغییر دهند، این امور قابل تغییر را «حق» می‌گویند. حق به این معنی در مقابل حکم به کار می‌رود».^۲

۳- حق «نوعی از مال است و در این صورت در مقابل عین، دین، منفعت و انتفاع بکار می‌رود چنانکه گویند مالکیت عین، مالکیت دین، مالکیت منفعت، مالکیت انتفاع، مالکیت حق مانند مالکیت حق خیار و مالکیت حق تحجیر».^۳

۴- «قدرتی که از طرف قانون به شخصی داده شد حق نامیده می‌شود، در فقه در همین معنی کلمه سلطه را بکار می‌برند. حق به این معنی دارای ضمانت اجرا است و آن را «حق تحقیقی» و «حقوق موضوعه» و «حقوق مثبت» نیز گفته‌اند».^۴

حق در اصطلاح فقه

۱- «تعریف حق به دلیل تنوع موارد آن کار آسانی نیست، زیرا باید تعریفی از آن ارائه داد که حقوق دینی، مدنی، اخلاقی، عمومی، مالی، غیرمالی و غیره را در برگیرد. از این‌روی بسیاری از فقیهان از حق به اعتبار موضوع تعریف کرده‌اند، چنانکه برخی آن را حکم ثابت شرعی و برخی وصف شرعی دانسته‌اند».^۵

۲- «تعریف فقهی از حق ویژگی‌های خاص خود را دارد، فقیهان منشأ حق را اراده الهی دانسته و معتقدند که حق چیزی است که خداوند متعال به بشر بخشیده است. از این‌روی، در فقه اسلامی

۱. جعفری لنگرودی، محمدجعفر، مبسوط در ترمینولوژی حقوق، جلد سوم، چاپ اول، تهران: گنج دانش، ۱۳۷۸. ۶۰۸۹، ص ۱۶۶۹

۲. جعفری لنگرودی، محمدجعفر، ترمینولوژی حقوق، چاپ ششم، تهران: گنج دانش، ۱۳۷۲، ۱۷۲۲، ص ۲۱۶

۳. همان جا

۴. همان جا

۵. انصاری، مسعود، محمدعلی طاهری، مجموعه دانشنامه حقوق - دانشنامه حقوق خصوصی، ج ۲، چاپ اول، تهران: محراب فکر، ۱۳۸۴،

برای هر حق شرعی به دنبال دلیل می‌گردند، یعنی حقوق شرعی باید مستند به دلیل شرعی باشد»^۱.

حقوق در لغت

حقوق در لغت جمع حق و به معنای راستی‌ها، درستی‌ها، بهره‌ها، وظایف، تکالیف، اموال و املاک و قوانین است.^۲

حقوق در اصطلاح

«حقوقدانان همواره در تعریف حقوق دچار تکلف و دشواری بوده‌اند، شاید این موضوع تا اندازه‌ای به گستره فراخ و نیز تنوع موضوعات این دانش باشد و یا اینکه نگرش انسان به منشأ حقوق! در هر صورت این دشواری همچنان در ارائه تعریفی جامع و مانع وجود دارد»^۳. برخی از تعاریف حقوق به صورت زیر است:

۱- حقوق «ترجمه droit یعنی مجموعه قوانین یک کشور است که ضمانت اجرا دارد»^۴.
«واژه droit در حقوق فرانسه علاوه بر در برداشتن حق، به معنای عدل، عدالت طبیعی، قانون، شریعت و مجموعه قوانین نیز هست»^۵.

۲- «حقوق قاعده‌ای الزام‌آور است که به منظور ایجاد نظم و استقرار عدالت، بر زندگی اجتماعی انسان حکومت می‌کند و اجرای آن از طرف دولت تضمین می‌شود»^۶. حقوق در این معنا، یک نوع «قاعده حقوقی» است که با سایر قواعد اجتماعی مانند اخلاق، مذهب و عادات و رسوم تفاوت دارد.^۷

۱. مجموعه دانشنامه حقوق - دانشنامه حقوق خصوصی، ج ۲، ص ۸۳۴

۲. معین، محمد، فرهنگ فارسی (متوسط)، ج ۱، آ-خ، تهران: امیرکبیر، ۱۳۷۱، ص ۱۳۶۴

۳. مجموعه دانشنامه حقوق - دانشنامه حقوق خصوصی، ج ۲، ص ۸۵۱

۴. مبسوط در ترمینولوژی حقوق، ج ۳، ۶۲۶۸، ص ۱۷۱۶

۵. مجموعه دانشنامه حقوق - دانشنامه حقوق خصوصی، ج ۲، ص ۸۵۱

۶. کاتوزیان، ناصر، مقدمه علم حقوق و مطالعه در نظام حقوقی ایران، چاپ بیست و ششم، تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۷۹، ص ۵۸

۷. کاتوزیان، ناصر، فلسفه حقوق تعریف و ماهیت حقوق، ج ۱، چاپ اول، تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۷۷، ص ۳۵

۳- حقوق «در رشته حقوق اداری به معنی اجرت کار کارمند دولت است. در این مورد گاهی به غلط واژه «حقوقات» به کار می‌رود. در همین معنی، «مواجب» و «وظیفه» نیز سابقاً گفته می‌شد...»^۱

۴- «علم حقوق از روابط افراد (در حقوق داخلی و بین‌الملل خصوصی) و از روابط دول (بین‌الملل عمومی) بحث می‌کند. در این معنی، فقه هم بحث می‌کند و با علم حقوق، قدر مشترک دارد؛ اما فقه از رابطه انسان و خداوند تعالی هم بحث می‌کند که اختصاص به فقه دارد»^۲

۵- حقوق «مجموعه قواعد و مبانی الزام‌آور و غیر الزام‌آور است که بر روابط اشخاص، اعم از حقیقی و یا معنوی حاکم است»^۳.

منظور از حقوق در این رساله، هیچ یک از تعاریف فوق نیست. منظور از حقوق، حقوق شرعی است، یعنی یک سری باید‌ها و نباید‌هایی که دین مشخص کرده است و دین‌داران خود را ملزم به رعایت آن می‌دانند. ضامن اجرای این نوع از حقوق، وجدان انسان و قانون شارع مقدس است.

اهمیت محیط زیست

چندین دهه است که مسئله آلودگی و انهدام محیط زیست، یکی از موضوعات مهم و حتی نگران کننده در سطح داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی به شمار می‌رود و بر همین اساس، در راستای مقابله با آن، در عرصه‌های یاد شده قوانین و مقررات متعددی تدوین و تصویب شده و به مورد اجرا گذاشته شده است.^۴ سرآغاز مباحث جدی درباره محیط‌زیست در مجامع رسمی، سال ۱۹۷۲ است. از آن زمان به بعد، تاکنون ده‌ها گردهمایی جهانی با برگزاری روز جهانی محیط زیست برپا شده است. در سال ۱۹۷۹ اولین کنفرانس جهانی آب و هوا در ژنو برگزار شد؛ و در سال ۱۹۸۰ در کنفرانس دیگری در اتریش، خطر گرم شدن جهان به عنوان مسئله‌ای جدی و فوری مطرح گردید. این‌ها مواردی از گردهمایی‌های جهانی است که درباره محیط زیست صورت گرفته است. در همین سال‌های اخیر نیز کنفرانس‌های دیگری تحت لوای روز جهانی محیط زیست برپا شدند.^۵

۱. ترمینولوژی حقوق، ۱۸۳۴، ص ۲۳۰

۲. جعفری لنگرودی، محمدجعفر، وسیط در ترمینولوژی حقوق، چاپ اول، تهران: گنج دانش، ۱۳۸۸، ۱۴۲۵، ص ۳۰۳

۳. مجموعه دانشنامه حقوق - دانشنامه حقوق خصوصی، ج ۲، ص ۸۵۱

۴. قاسمی، ناصر، مجموعه قوانین و مقررات داخلی محیط زیست، چاپ اول، تهران: بهنامی، ۱۳۸۶، ص ۷

۵. کنفرانس بین‌المللی محیط زیست در ریو، صص ۳۲، ۳۴، ۳۵